

Anneli Airola, Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu, FT,
anneli.airola@pkamk.fi

”Minähän osaan jo ruotsia!”

Tunnustusta aiemmin hankitulle kieli- ja viestintäosaamiselle
ammattikorkeakouluissa

1 Lähtökohtia aiemmin hankitun osaamisen tunnistamiseen ja tunnistamiseen

Aiemmin hankitun osaamisen tunnistaminen ja tunnistaminen on ajankohtainen teema korkeakouluopinnoissa. Tammikuussa 2007 julkaistiin opetusministeriön Aiemmin hankitun osaamisen tunnistaminen korkeakouluissa -työryhmän muistio. Työryhmän tavoitteena oli selvittää korkeakoulujen käytäntöjä aiemmin suoritettujen opintojen ja aiemmin hankitun osaamisen hyväksilukemisesta sekä selvittää käytäntöjen ja prosessien toimivuutta ja yhdenmukaisuutta eurooppalaisten korkeakoululinjausten mukaisesti. Työryhmä suositteli, että kukin korkeakoulu laatii yhdenmukaisen, luotettavan ja läpinäkyvän järjestelmän aiemmin hankitun osaamisen tunnistamiseksi ja tunnistamiseksi.

Suomessa tehtävä työ aiemmin hankitun osaamisen tunnistamiseksi liittyy eurooppalaiseen korkeakoulukehitykseen, jossa opintojen hyväksilukeminen ja opitun tunnistaminen on nostettu esille laajemmassa mittakaavassa 1990-luvulla. Elinikäisen oppimisen ja aiemman opitun tunnistamisen merkitystä ovat korostaneet erityisesti OECD ja Euroopan unioni toimintapoliittisissa linjauksissaan ja selvityksissään (Aiemmin hankitun osaamisen tunnistaminen koulutusjärjestelmässä 2004, 11). The White Paper on education and training, teaching and learning (1996) auttoi osaltaan määrittelemään formaalin koulutuksen ulkopuolella hankitun osaamista ja tuki sen etenemisprosesseja Euroopan eri maissa. Vuonna 1998 käynnistyneen Bolognan prosessin perustavoitteet, jotka koskevat liikkuvuuden lisäämistä ja siihen tarvittavia vertailtavissa olevia tutkintorakenteita, koulutuksen laadunvarmennusta sekä elinikäistä oppimista ovat vauhdittaneet korkeakoulujen tarvetta ryhtyä konkreettisiin toimenpiteisiin aiemmin hankitun osaamisen tunnistamisessa ja tunnistamisessa. OECD käynnisti v. 2005 hankkeen nonformaalin oppimisen ja arkioppimisen tunnistamisen edistämiseksi (recognising non-formal and informal learning). EU:n nuorisoministerit hyväksyivät keväällä 2007 päätöslauselman nonformaalin oppimisen ja arkioppimisen tunnistamisen merkityksestä. (Aiemmin hankitun osaamisen tunnistaminen korkeakouluissa 2007.)

1.1 Aiemmin hankitun osaamisen tunnistamiselle ja tunnustamiselle asetettuja tavoitteita

Korkeakouluopetusta on viimeisten uudistusten myötä kehitetty suuntaan, jossa opiskelijan osaaminen on entistä tärkeämpää. Opetuksen kehittämisessä on kiinnitetty erityistä huomiota oppimisprosessiin, opiskelijan lähtötilanteeseen ja osaamistavoitteisiin. Aiemmin hankitun osaamisen tunnustaminen liittyy keskeisesti koulutuksen kehittämiseen, elinikäisen oppimisen edistämiseen ja koulutuksen kansainvälistämiseen. Elinikäinen oppiminen ei tarkoita sitoutumista elinikäiseen tutkinto-opiskeluun, vaan osaamista voidaan kehittää myös muussa kuin tutkintoon johtavassa koulutuksessa, mm. täydennyskoulutuksessa, henkilöstökoulutuksessa ja harrastustoiminnassa. (Aiemmin hankitun osaamisen tunnustaminen korkeakouluissa 2007, 22-23.)

Aiemmin hankitun osaamisen tunnustaminen liittyy myös koulutusjärjestelmän tehokkuuteen ja toimintakykyyn. Jos järjestelmä saadaan toimivaksi kaikissa korkeakouluissa, se merkitsee koulutusurien ja opintoaikojen nopeuttamista. Koulutuksen rakenteiden on oltava joustavia; samoja asioita ei opiskella aina uudestaan ja uudestaan. (Ks. mm. Nikkilä, Anttonen & Leppänen 2006.) Nonformaalin oppimisen ja arkioppimisen tunnustaminen suunnataan erityisesti aikuisten kouluttautumiseen. Tällöin tavoitteena on ennen kaikkea oppimismyönteisyyden edistäminen. Erityisesti aikuisten opintojen aloittamiskynnys saattaisi madaltua, jos heille tarjoutuisi mahdollisuus aiemmin hankitun osaamisen tunnustamiseen ja tunnustamiseen (Nyyssölä 2002). Selkeät hyödyt kaikille korkeakouluopiskelijoille – sekä aikuisille että nuorille – aiemmin hankitun osaamisen tunnustamisesta ovat Pyykön (2007) mukaan:

- opiskelija oppii arvioimaan omaa osaamistaan ja oppimiskokemuksiaan
- opiskelija saa osaamisensa tunnustetuksi
- tunnustamisjärjestelmä auttaa välttämään päällekkäisyyksiä ja säästää siten aikaa
- tunnustamisjärjestelmä motivoi opiskeluun ja elinikäiseen oppimiseen.

1.2 Keskeisiä käsitteitä

Opetusministeriön muistiossa Aiemmin hankitun osaamisen tunnustaminen korkeakouluissa (2007) määritetään prosessiin liittyviä keskeisiä käsitteitä. Käsitteiden käyttö on vielä osittain horjuvaa, mutta olisi tärkeää, että eri toimijaosapuolille, ts. kouluttajille, opiskelijoille ja yhteistyökumppaneille, syntyy yhteinen ymmärrys käsitteistä ja niiden välisistä suhteista. Ministeriön työryhmän mukaan käsite *hyväksilukeminen* tulee ymmärtää laajana niin, että se sisältää opintojen korvaamisen aiemmillä opintosuorituksilla, muualla suoritettujen tai

suoritettavien opintojen sisällyttämisen osaksi tutkintoa sekä aiemmin tai muualla hankitun osaamisen tunnistamisen ja arvioinnin.

Eri koulutusmuodot voidaan luokitella seuraavien käsitteiden avulla: *formaali*, *nonformaali* ja *informaali/arki koulutus/oppiminen*. Formaalikoulutus viittaa jonkin koulutusorganisaation järjestämään koulutukseen, jolloin opiskelu on yleensä päätoimista. Nonformaalikoulutus on myös järjestelmällistä ja ohjattua ja siitä voi saada todistuksen, mutta se ei johda tutkintoon. Esimerkkejä nonformaalista koulutuksesta ovat työpaikkojen ja oppilaitosten järjestämät kurssit sekä vapaan sivistystyön opinnot. Informaalilla eli arkioppimisella tarkoitetaan koulutusorganisaatioiden ulkopuolella tapahtuvaa joko tietoista ja tavoitteellista (intentionaalinen) oppimista tai toisen toiminnan ohessa tapahtuvaa (nonintentionaalinen) oppimista. Arkioppimista voi tapahtua esimerkiksi työssä, vapaa-aikana ja perheeseen liittyvissä toimissa. (Niskanen & Lepänjuuri 2006, 12-13.)

Aiemmin hankitun osaamisen tunnistamiseen ja tunnustamiseen liittyvät läheisesti käsitteet *kompetenssi* ja *kvalifikaatio*. Kompetenssi eli pätevyys viittaa siihen, miten yksilö pyrkii vastaamaan työn asettamiin kvalifikaatiovaatimuksiin, eli kompetenssi on sellaista osaamista, jota yksilöt kehittävät itselleen pystyäkseen vastaamaan työelämän osaamisvaatimuksiin. Kompetenssin hankkimisessa oppimistavalla ei ole merkitystä, ts. oppiminen voi olla formaalia, nonformaalia tai informaalia. Kvalifikaatiolla viitataan ammatilliseen osaamiseen eli ammattitaitoon. Yksilöllä katsotaan olevan ammattitaitoa silloin, kun työelämän kvalifikaatiovaatimukset ja työntekijän kompetenssi vastaavat toisiaan. Työntekijällä voi olla kompetenssi johonkin, mutta kvalifikaatioksi se muodostuu vain, jos kyseinen pätevyys kohtaa työelämän kvalifikaatiovaatimukset. (Keurulainen 2006, 23-25.)

2 Aiemmin hankitun osaamisen tunnustaminen kieli- ja viestintäopinnoissa

Osaamisen tunnistamisen tavoitteena on siirtyä "elinikäisestä opettamisesta" elinikäiseen mahdollisuuteen osoittaa osaamisensa ja edetä sen myötä. Tavoitteena on tehdä yksilön osaaminen näkyväksi ja legitimoida siten, että se kohottaa yksilön ammatillista kasvua ja työmarkkinakelpoisuutta. Aiemmin hankitun osaamisen tunnustaminen kieli- ja viestintäopinnoissa lisää kansallista vertailtavuutta korkeakoulujen välillä ja helpottaa mm. opiskelijoiden siirtymistä korkeakoulusta toiseen. Kansainvälisellä tasolla tavoitteena on lisätä kansainvälistä liikkuvuutta, edistää vertailtavuutta tutkintorakenteiden välillä ja kehittää koulutuksen laadunvarmennusta. Lisäksi tavoitteena on, että tunnistettu osaaminen voidaan lukea yksilölle hyödyksi koulutusjärjestelmän opinto- ja

tutkintosuorituksena, jolloin opiskeluaikat saadaan lyhyemmiksi. (Aikaisemmin hankitun osaamisen tunnustaminen koulutusjärjestelmässä 2004.)

2.1 Kieli- ja viestintäopintojen hyväksiluvut ja vapautukset

Aiemmin hankitun kieli- ja viestintäosaamisen tunnustaminen kattaa kieliopinnoista vapauttamiset, formaalioppimisen hyväksiluvut ja korvaavuudet sekä nonformaalin ja arkioppimisen tunnustamisen. Kokemusta korvaavista ja hyväksiluettavista kieliopintojen prosesseista sekä kieliopinnoista vapauttamisista on runsaasti eri ammattikorkeakouluissa. Hyväksiluvuissa ja korvaavuuksissa noudatetaan lähes kaikissa ammattikorkeakouluissa ARENEn v. 2005 antamaa kielityöryhmän työstämää suositusta, jonka mukaan 1) ammattikorkeakoulussa tai yliopistossa suoritettujen saman ammattialan kieliopinnot hyväksiluetetaan sellaisenaan ja 2) ammattikorkeakoulussa tai yliopistossa suoritettujen eri ammattialan kieliopinnot edellyttävät alakohtaista täydennystä. (ARENEn suositukset kieltenopetuksen käytännöiksi ammattikorkeakouluissa 2004.) Tavat, joilla eri aloilla suoritettuja kieli- ja viestintäopintoja täydennetään, vaihtelevat eri ammattikorkeakouluissa. Täydennystapoina käytetään mm. osatenttiä, suullista tenttiä ja/tai osallistumista tietyille oppitunneille. Tiedossa ei ole, että arkioppimista olisi ainakaan laajemmalti hyväksiluettu ammattikorkeakoulujen kieli- ja viestintäopinnoissa.

Vapauttaminen kieliopinnoista on mahdollista amk-asetuksen mukaan. Jos opiskelijan koulusivistyskieli on muu kuin suomi tai opiskelija on opiskellut ulkomailla, hänelle annetaan vapautus toisesta kotimaisesta (ruotsi) sillä edellytyksellä, että hän valitsee ruotsin sijaan muita kieliopintoja. Asetuksen mukaan opiskelija voidaan vapauttaa kieliopinnoista myös erityisistä syistä. Erityiset syyt voivat olla mm. opiskelijan lukemiseen ja kirjoittamiseen liittyvät vaikeudet (lukivaikeudet). (Valtioneuvoston asetus ammattikorkeakouluista 352/2003.)

2.2 Toimintamallin tunnuspiirteitä

Aiemmin hankittuun kieli- ja viestintäosaamiseen laadittavan toimintamallin tulee olla kaikille osapuolille läpinäkyvä, mikä lisää tunnustamisjärjestelmän luotettavuutta. Toimintamallin läpinäkyvyys edellyttää, että ammattikorkeakoulussa on määritelty aiemmin hankitun osaamisen hallinnollinen prosessi sekä nimetty henkilöt, jotka ovat vastuullisia aiemmin hankitun osaamisen tunnustamisesta. Lähtökohtana toimintamallin laadinnalle ovat ne toimintatavat, jotka ovat vakiinnuttaneet paikkansa kieli- ja viestintäopintojen vapautuksissa, hyväksiluvuissa ja korvaavuuksissa.

Kuvattu toimintamalli aiemmin hankitun kieli- ja viestintäosaamisen tunnistamiseksi ja tunnustamiseksi on laadittu Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulun kielipalveluissa. Ohjeistusluonnosta on käsitelty Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulun kielipalvelujen kokouksessa. Ohjeistusluonnosta on käsitelty myös ARENEn kielityöryhmässä marraskuussa 2007 sekä ammattikorkeakoulujen kielten vastuuolettajien seminaarissa helmikuussa 2008. Virikkeellisten kokouskeskustelujen perusteella ohjeistusluonnokseen on tehty muutoksia. Tavoitteena olisi, että kaikkiin ammattikorkeakouluihin saataisiin samansuuntainen aiemmin hankitun kieli- ja viestintäosaamisen tunnustamisjärjestelmä, vaikkakin hallinnollisissa toimenpiteissä on luonnollisesti eroja eri ammattikorkeakoulujen kesken. Seuraavassa kuvataan toimintamallin tunnuspiirteitä osa-alueittain: osaamisen määrittely, osaamisen tunnustaminen, osaamisen osoittaminen ja osaamisen tunnustaminen.

2.2.1 Osaamisen määrittely

Keskeisiä elementtejä aiemmin hankitun kieli- ja viestintäosaamisen tunnustamisessa ja tunnustamisessa ovat *osaamisen määrittely*, *opiskelijälähtöisyys* ja *arviointi*. Kun opiskelija HOPSin laatimisen yhteydessä pohtii omaa aiempaa osaamistaan, hän tutustuu korkeakoulun opetussuunnitelmaan ja kielten ja viestinnän opintojaksojen sisältöihin ja tavoitteisiin. Opintojenohjaajalla on keskeinen rooli, kun opiskelijoita informoidaan aiemman hankitun osaamisen tunnustamisjärjestelmästä. Opintojaksojen kuvausten perusteella opiskelijalle tulisi muotoutua kuva siitä, vastaavatko hänen kompetenssinsa työelämän kvalifikaatiovaatimuksia. Tämä edellyttää, että kielten ja viestinnän opintojaksojen kuvausten tulee olla selkeitä ja ymmärrettäviä sekä suhteutettuja työelämän kielitaitovaatimukseen. Tämä vaihe edellyttää kielten- ja viestinnänopettajilta ainakin Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulussa opintojaksokuvausten uudelleen pohtimista ja osittain uudelleen työstämistäkin.

2.2.2 Osaamisen tunnustaminen

Jos opiskelijalla on aiemmin hankittua kieli- ja viestintäosaamista, hän tekee ehdotuksen, minkä opintojakson/mitkä opintojaksot hän haluaa aiemmin hankitun osaamisen perusteella hyväksiluettavaksi. Opiskelija tekee ehdotuksen siitä, minkä opintojakson/mitkä opintojaksot hän haluaa aiemmin hankitun osaamisen perusteella hyväksiluettavaksi (hyväksilukulomake). Opiskelija kokoaa portfolion, johon hän sisällyttää itsearviointin aiemmin hankitusta osaamisestaan ja liittää mukaan keskeisiksi katsomiaan asiakirjoja (esim. työtodistukset, kielisalkku, digitaalinen kielisalkku, CV, työssä laadittuja asiakirjoja). Opiskelija tekee itsearviointin kielten- ja viestinnänopettajien laatiman ohjeistuksen mukaan.

Itsearviointiin sisältyy mm. kielitaidon itsearviointi, joka perustuu eurooppalaisen viitekehysten taitotasoasteikkoihin. Opiskelija palauttaa portfolion opintojenohjaajalle tai kyseisen koulutusohjelman kielten- tai viestinnänopettajalle.

Oleellista on, että opiskelija ei esitä pelkästään dokumentteja, vaan kuvaa, mitä ammattikorkeakoulun kieli- ja viestintäopintojaksojen tavoitteisiin liittyvää osaamista hänellä on esitettyjen dokumenttien pohjalta, ts. mihin tarkoitukseen dokumentit on tehty sekä miten aineistossa on esillä se osaaminen, mikä vastaa opintojakson osaamistavoitteita (Keurulainen 2007, 39). Tässä vaiheessa opiskelijalla on mahdollisuus keskustella hyväksilukuhakemuksesta opintojenohjaajan tai kyseisen kielten- tai viestinnänopettajan kanssa.

Korkeakoulutasoisten kieli- ja viestintäopintojen osalta osaamisen tunnistamista täydennetään ARENE ry:n v. 2005 antamilla suosituksilla.

Formaalioppiminen: saman alan korkeakoulutasoiset kieli- ja viestintäopinnot

Jos opiskelija on suorittanut saman alan kieli- ja viestintäopinnot ammattikorkeakoulussa tai yliopistossa, opinnot hyväksiluetaan sellaisenaan.

Formaalioppiminen: eri alan korkeakoulutasoiset kieli- ja viestintäopinnot

Jos opiskelija on suorittanut eri alan kieli- ja viestintäopinnot ammattikorkeakoulussa tai yliopistossa, hänen tulee suorittaa lisäopintoja saadakseen alakohtaisen kieli- ja viestintätaidon. Sen sijaan, että kielten- tai viestinnänopettaja selvittää opiskelijan aikaisempia suorituksia, opiskelija itse tutustuu niiden kielten ja viestinnän opintojaksojen kuvauksiin, jotka hän haluaa osittain hyväksiluettavaksi, ja tekee itsearvioinnin siitä, mitä hän jo hallitsee ja mitä häneltä puuttuu opintojakson/opintojaksojen tavoitteista. Hän tekee esityksen kielten- tai viestinnänopettajalle, mitä osioita opintojaksoista hänen tulisi itsearvioinnin pohjalta suorittaa.

2.2.3 Osaamisen osoittaminen

Opettaja päättää opiskelijan portfolion pohjalta, onko opiskelijalla mahdollisuutta hyväksilukuun. Päätöksen ollessa myönteinen opettaja informoi opiskelijaa ja he sopivat ajankohdan portfolion esittämiseen. Portfolion palauttamisen yhteydessä arvioidaan opiskelijan suullinen kielitaito opiskelijan esitellessä työnäytteet kyseisellä kielellä. Samalla varmistuu myös se, että työnäytteet ovat opiskelijan itsensä laatimia. Opettaja arvioi työnäytteet ja suullisen kielitaidon asteikolla 0-5. Myös hylätty/hyväksytyt arviointia voidaan käyttää. Ruotsin kielessä opettaja antaa arvosanan sekä suullisesta että kirjallisesta osaamisesta.

Formaaleissa eri alan kieli- ja viestintäopinnoissa opettaja hyväksyy/hylkää opiskelijan ehdotuksen. Jos päätös on myönteinen, opettaja päättää suoritustavan opintojakson täydentämiseksi (mm. osatentti, suullinen tentti, täydentävät näytöt, muun ryhmän opettaminen).

2.2.4 Osaamisen tunnustaminen

Tehdyt päätökset dokumentoidaan ja arkistoidaan sekä merkitään rekisteriin ja todistukseen kunkin ammattikorkeakoulun käytäntöjen mukaisesti. Osaamisen tunnustamisessa kuvataan myös ammattikorkeakoulukohtainen muutoksenhakumenettely, jos opiskelija ei ole tyytyväinen tehtyyn päätökseen.

3 Pohdinta

Virallisen koulun ulkopuolella opitun tunnustaminen lisää tulevaisuudessa merkitystään. Se tukee hyvin elinikäisen oppimisen ajattelua: elämä on jatkuvaa oppimista, eikä kaikki oppiminen edellytä koulunpenkillä istumista. Lähtökohtana tulee olla, että oppimista tapahtuu kaikissa sellaisissa ympäristöissä, joissa kieli- ja viestintätaito kehittyy. Aiemmin hankitun osaamisen tunnustamisessa ja tunnustamisessa ei ole kysymys vallankumouksesta, vaan pikemmin voidaan puhua innovaatiosta (Duvekot 2007).

Aiemmin hankitun osaamisen tunnustamisessa ja tunnustamisessa ovat keskeisiä edellytyksiä osaamisperustaiset opetussuunnitelmat, arviointikriteerit ja opiskelijälähtöisyys (Keurulainen 2007). Jos nämä lähtökohdat toteutuvat, on mahdollista luoda luotettava tunnustamis-, arviointi- ja tunnustamisjärjestelmä. Opiskelijälähtöisessä oppimisessä tavoitteena on pitkäkestoinen ja syvälinen oppiminen vastakohtana sirpaleiselle ja hajanaiselle tiedolle. Tällöin opiskelija tekee itse aloitteen aiemmin hankitun osaamisensa tunnustamiseksi ja arvioi aiemmin oppimaansa suhteessa opintojaksokuvauksiin. Haasteena tunnustamisjärjestelmän kehittämisessä ja käyttöönotossa on eri toimijoiden, ts. opiskelijoiden, kouluttajien ja yhteistyökumppanien, perehdyttäminen ja kouluttaminen. Koulutuksessa tulee kiinnittää huomiota aiemmin hankitun osaamisen tunnustamiseen liittyviin käsitteisiin, jotta saavutetaan eri toimijoiden yhteinen ymmärrys eri käsitteistä ja jotta tasa-arvoinen keskustelu eri toimijoiden välillä mahdollistuu. Korkeakoulutasolla aiemmin hankitun osaamisen tunnustaminen tulee kirjata ammattikorkeakoulun pedagogiseen strategiaan. Tunnustamisjärjestelmä kuvataan yksityiskohtaisesti ammattikorkeakoulun toiminnanohjausjärjestelmässä.

Lähteet:

Aiemmin hankitun osaamisen tunnustaminen korkeakouluissa. 2007.

Opetusministeriön
työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:4.

Aikaisemmin hankitun osaamisen tunnustaminen koulutusjärjestelmässä. 2004.

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004: 27.

ARENE:n suositukset kielenopetuksen käytännöiksi ammattikorkeakouluissa.
2004.

Saatavilla: http://extra.seamk.fi/arenektr/_private/kaytantosuositukset.htm
<http://extra.seamk.fi/arenektr/> Luettu 4.3.2008.

Duvekot, R. 2007. *The glass is half-filled.* Esitys seminaarissa Osaamisen
tunnistaminen

ja tunnustaminen. Jyväskylä. 28.11.2007.

Keurulainen, H. 2006. Osaaminen ja arviointi. Teoksessa A. Niskanen, A.

Lepänjuuri & T. Rautio (toim.) *Tunnistatko taiturin? Osaamisen tunnistaminen ja
tunnustaminen korkea-asteella.* Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 67.
22-36.

Keurulainen, H. 2007. Osaamisen tunnistamisen ja arvioinnin peruskysymyksiä:
esimerkkinä ammatillinen opettajankoulutus. Teoksessa A. Laitinen, R.

Nurminen & L. Soininen (toim.) *Tunnistatko osaamisen? Näkökulmia ja välineitä
osaamisen arviointiin ja kehittämiseen ammattikorkeakoulussa.*

Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 80. 28-42.

Nikkilä, J, Anttonen, E. & Leppänen, A. 2006. Analyyttiseen osaamisen

tunnistamiseen agrologin (AMK) koulutuksessa. Teoksessa A. Niskanen, A.

Lepänjuuri & T.

Rautio (toim.) *Tunnistatko taiturin? Osaamisen*

tunnistaminen ja tunnustaminen

korkea-asteella. Jyväskylän

ammattikorkeakoulun julkaisuja 67. 55-65.

Niskanen, A. & Lepänjuuri, A. 2006. Osaamisen tunnistaminen ja

tunnustaminen koulutuksen ja työelämän haasteena. Teoksessa A. Niskanen, A.

Lepänjuuri & T. Rautio (toim.) *Tunnistatko taiturin? Osaamisen tunnistaminen ja*

tunnustaminen

korkea-asteella. Jyväskylän ammattikorkeakoulun

julkaisuja 67. 9-21.

Nyyssölä, K. 2002. *Koulun ulkopuolella opitun tunnustaminen*. Moniste 13/2002. Opetushallitus. Saatavilla:
<http://www.edu.fi/julkaisut/ulkopuolella.pdf> Luettu 19.10.2007.

Pyykkö, R. 2007. *Aiemmin hankitun osaamisen tunnustaminen ja tunnustaminen korkeakouluissa*. Esitys LAAKEA-WORKSHOPssa, Helsinki, 5.10.2007. Saatavilla:
http://www.virtuaaliyliopisto.fi/data/files/vkk/laakea/Laakea_seminaari_5_10_2007_AHOT_Pyykko.pdf Luettu 4.3.2008.

Valtioneuvoston asetus ammattikorkeakouluista 352/2003.

White Paper on education and training, teaching and learning - Towards the learning Society. 1996. European commission. Luxembourg: Office for Official Publication of the European communities.